

ОЛЕНА РУДЛОВЧАК – ЗАСНОВНИЦЯ КАРПАТОЗНАВСТВА В ПРЯШІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Mikuláš Mušinka

ВСТУП

16 листопада 2007 року у Пряшеві померла найвизначніший карпатознавець Словаччини доц. д-р Олена Рудловчак, кандидат філологічних наук. 21 листопада в переповненому Будинку скорботи з нею попрощалася пряшівська громадськість. Від імені Пряшівського університету прощальне слово над її труною виголосила її колишня аспірантка та співпрацівниця доц. д-р Любиця Бабота, кандидат філологічних наук. 23 листопада 2007 року тіло О. Рудловчак, згідно з її передсмертним бажанням, було поховане на Ольшанському цвинтарі в Празі поряд з могилою її сина Володимира.

Олена Рудловчак понад чверть століття (1960-1986) працювала в Університеті ім. П. Й. Шафарика в Пряшеві (нинішній Пряшівський університет) на різних посадах. Тут вона в 1966 році при Кафедри української мови і літератури заснувала Дослідний кабінет україністики спрямований, головним чином, на карпатознавство. ДКУ під її керівництвом став найпотужнішою карпатознавчою установою в Словаччині. В ньому сама О. Рудловчак створила кращі свої наукові роботи з карпатознавства, які увійшли в золотий фонд цієї наукової дисципліни.

Мені довелось під її керівництвом працювати лише п'ять років (1967-71), однак тісні стосунки я утримував з нею до кінця її життя, тому вважаю своїм обов'язком згадати її добрим словом і з нагоди її недожитого дев'яностиліття.

Дитинство та школа

Олена Рудловчак (дівооче прізвище Микита; псевдонім: Олена Травкіна) народилася 1 лютого 1919 р. в Мукачеві. Її батько Михайло (виходець із селянської сім'ї в селі Ракошино),

і мати Марія – були визначними культурно-просвітними працівниками. Батько був учителем, пізніше – шкільним інспектором. Написав та видав кілька шкільних підручників з природознавства та серію науково-популярних брошур для селян. Мати Марія Микита видала надзвичайно популярний підручник кулінарії (*“Книга варення для сельских карпаторусских женщин”*) який кількакратно перевидавався і до сьогодні серед кухарок старшого покоління користується заслуженим авторитетом.

Перші три роки життя Олена провела з батьками в угорському селі Язберінь, куди батька було направлено після повернення з російського фронту 1917 року. В 1922 році сім'я повернулася до рідного Мукачева, де батько одержав посаду учителя учительської семінарії та квартиру прямо в будинку школи. Раннє дитинство Олени проходило в стінах учительської семінарії. Весела й допитлива дівчинка стала улюбленцем викладачів та учнів. Її брали на уроки, лабораторні заняття, фізкультурні вправи, проби хору тощо. Все це позитивно відбивалося на формуванні її особистості.

Прекрасних педагогів вона мала і в початковій школі, що була “базовою” школою учительської семінарії. До останніх днів життя Олена Михайлівна теплим словом згадувала Олександра Полянського, Юрія Пазуханича, учительку Васькову.

Після четвертого класу початкової школи, вона поступила в Державну російську реальну гімназію в Мукачеві, де на неї найбільший вплив мали учителі: директор Драгула, Олександр Попович (батько дружини діалектолога Василя Лати), російський емігрант Олександр Петров (колишній артист МХАТу), чех Ян Готвальд та інші.

Ще в студентські роки розпочалась її співпраця з шкільним альманахом *“Наши стремления”*, духовним батьком якого був письменник Іван Керча, що приїжджав у Мукачево із Праги. Згодом *“Наши стремления”* під керівництвом Андрія Карабелеша та Івана Івановича Готвальда перетворились у літературний журнал. В 1934-35 роках О. Рудловчак входила до складу редакційного комітету цього журналу. Була

відповідальною за фінансовий бік видання. Її головним завданням було здобування грошей від спонсорів.

Від шостого класу гімназії (1936 р.) Олена Михайлівна почала співпрацювати з кошицькою студією Чехословацького радіомовлення, яку очолював її майбутній чоловік Андрій Рудловчак. Спочатку – як читець художніх текстів, згодом – як автор літературно-художніх та історичних передач. В своїй автобіографії, написаній вже на схилі життя, вона про це згадувала:

“З дитинства я захоплювалась мистецтвом художнього слова, театром. В гімназії я виросла в успішного декламатора, актора-аматора. Кошицька редакція радіопередач для Підкарпатської Русі включила мене у склад своєї драматичної дружини. Так розпочалась у 1936 році моя співпраця з Чехословацьким (Словацьким) радіомовленням, яка посіла важливе місце в моєму житті і творчій активності. Вона інтенсивною формою продовжувалась більше сорока років і не обірвалась донині. Як позаштатний, певний час штатний, співпрацівник радіомовлення, спочатку я брала участь у передачах як виконавець художніх текстів, згодом – як автор, передусім літературно-художніх, історико-літературних, історичних передач, опісля – як диктор, режисер, драматург, редактор, в останні роки – також як дослідник історії радіопередач для русинів-українців Чехословаччини (Словаччини)”².

Після закінчення Мукачівської гімназії в 1937 році, Олена Михайлівна записалася на юридичний факультет Карлового університету в Празі. Та перше, ніж увійти в університетську аудиторію, вона за наполяганням батьків вирішила здобути диплом учителя, а для того, крім спеціального іспиту, потрібна була піврічна педагогічна практика. За власним бажанням її направили в одне з найбільш відсталих сіл Закарпаття Задільське Воловського округу, де тоді панував лютий голод, а діти навіть взимку ходили в школу “голі-босі”. Та і в тих несприятливих умовах їй вдалося заснувати в школі драматичний гурток, який з великим успіхом поставив п’єсу О. Духновича “Добродітель перевищає багатство”.

В червні 1938 року вона в Мукачівській учительській семінарії здала т.зв. “диференціальний іспит”, і з дипломом учителя початкової школи поступила на вимрїаний

юридичний факультет Карлового університету в Празі. Після трьох семестрів восени 1939 року внаслідок розпаду Чехословаччини повернулася на Закарпаття й учительвала спочатку в селі Неліпино біля Сваляви (1938-1939), згодом в селах Чинадієво та Ряпідь-Вільховиця (1939-40).

В Братиславі

На початку 1940 року О. Рудловчак, звільнена угорськими шкільними органами з посади вчительки, виїхала в Братиславу, де 2 лютого 1940 року вийшла заміж за свого нареченого Андрія Рудловчака (1905-1977), громадянина Словаччини, який разом з “Радіостудією для Підкарпатської Русі”, змушений був залишити м. Кошиці, що (як і Закарпатська Україна) увійшло до складу Угорщини. В Братиславі вона продовжувала позаштатно працювати в радіостудії режисером та модератором. Одночасно вивчала русистику та історію на філософському факультеті Братиславського університету.

Вже через два тижні після прибуття в Братиславу Олену Михайлівну обрали головою студентського Товариства ім. Адольфа Добрянського.

В Братиславському університеті вона вчилася під керівництвом професорів Погорелова та Перфецького, тісно співпрацюючи з радіомовленням, яке тоді передавало для Закарпаття щоденні п'ятихвилинні вісті та раз на тиждень 60-хвилинні літературні передачі. Активну участь брала і в редагуванні літературно-громадського часопису “Ярь”. У своїй автобіографії вона так згадує на початки перебування в Братиславі:

“Був лютий 1940 року, саме починався літній семестр в вищих учбових закладах. Я негайно записалася на філософський факультет Словацького університету, обравши спеціальність історія – русистика. Цю зміну зумовило багато причин, в основному те, що, оскільки деканат ФФ СУ зарахував два семестри з юридичного факультету, я змогла у скорочений строк закінчити університет. На початку 1943 року я отримала т.зв. Абсолюторіум, тобто атестат про закінчення університету. Проте дипломну роботу захистила і другий державний іспит з двох предметів здала тільки в 1952 році, коли мені було присвоєно кваліфікацію викладача історії

та російської мови і літератури з апробацією на словацькі та російські (українські) середні школи Словаччини”³.

В 1943 р. в неї народився син Володимир, з яким вона в 1944 р. змушена була евакувати на Загор'є, де в неї 1945 р. народилася дочка Маруся. У вересні 1945 року сім'я повернулася в Братиславу. Здавалось, що турботи про сім'ю відірвуть Олену Михайлівну від педагогічної, журналістської та громадської роботи, однак післявоєнні умови змусили її поєднати сім'ю з роботою. Вже восени 1945 року вона продовжувала навчання в Братиславському університеті, де одночасно була позаштатним лектором російської мови та асистентом проф. Є. Перфецького, під керівництвом якого успішно захистила дипломну роботу про Данила Галицького та склала другий державний екзамен.

Ставши штатним лектором російської мови філософського факультету Братиславського університету, вона за дорученням Реферату українських шкіл при Уповноваженого представництва у справа шкіл і культури в Братиславі склала підручник російської мови для середніх шкіл, який вийшов двома виданнями⁴. Надзвичайно інтенсивною була її співпраця з карпаторуською студією Словацького радіомовлення, російськомовні передачі якого покривала всю територію Чехословаччини і в рамках загальнодержавного інтересу до російської мови користалися значною популярністю. Чимало часу забирало в неї завершення та підготовка до видання основної праці свого професора Є. Перфецького *“История Древней Руси”* (який у 1947 р. умер в Бардієві буквально над її незакінченим рукописом). На жаль, цей цінний рукопис у вірі після-лютневих подій 1948 р. загубився.

В Пряшеві

Від лютого 1949 року доля Олени Михайлівни була пов'язана з Пряшевом, куди її чоловіка разом з карпаторуською студією Словацького радіомовлення перевели ще влітку 1947 року. Радіус її діяльності у Пряшеві (як і раніше на Закарпатті та у Братиславі) був надзвичайно широкий. Разом з Федором Лазориком вона працювала редактором та коректором тижневика *“Пряшевщина”*,

викладала російську мову на курсах для вчителів та на курсі орфоєпії для студентів драматичної школи при Українському національному театрі. Дуже активною була співпраця О. Рудловчак з культурно-просвітним відділом Української Народної Ради Пряшівщини, а після її скасування – з Культурним союзом українських трудящих, зокрема, з її жіночою секцією. Вона стояла у колісці заснування Гуртка українських письменників при Словацькій секції Союзу чехословацьких письменників. Входила до редколегії новозаснованого альманаху “Дукля” і вже в першому його номері під псевдонімом Е. Травкіна опублікувала статтю до 75-річчя з дня смерті Н. Некрасова (с. 144-149). На 1953 р. вона зобов’язалась *“написати працю на тему “Мова письменника”, в якій розгляне питання письменницької майстерності для українських письменників Східної Словаччини”*⁴.

Однак основним полем її діяльності було радіомовлення, в будинку якого знаходилася і її сімейна квартира. Радіо тоді було центром культурного життя русинів-українців Пряшівщини. Туди сходилися стежки з цілого краю. Спочатку вона працювала позаштатно, від початку 1950 р. – штатним режисером та драматургом. Одночасно вона очолювала драматичну секцію українського відділу Спілки словацьких письменників та викладала російську мову та літературу на заочному відділенні Вищої педагогічної школи Братиславського університету в Пряшеві. Тісною була і її співпраця з Українським національним театром.

Праця в радіомовленні була надзвичайно важкою. Недосконале технічне устаткування та коливання електричного струму змушували записувати передачі лише ночами. До технічних недоліків долучалася недосвідченість редакторів та співробітників. Згодом розпочалися політичні “чистки”, пов’язані з інтригами, наклепами. Та і в тих екстремних умовах радіо робило велику справу на ниві поширювання культури та освіти серед українського населення Пряшівщини. А подружжя Рудловчаків віддавало радіостудії не лише весь робочий та вільний час, але й свої серця. Заради радіомовлення Олена Михайлівна в 1953 р. відмовилася від привабливої посади штатного викладача на

кафедрі російської мови і літератури новозаснованої Вищої педагогічної школи у Пряшеві.

Аспірантура

Натомість в 1954 р. вона після успішного конкурсу поступила в інтерну аспірантуру по російській літературі в Чехословацько-радянський інституту Словацької академії наук у Братиславі (керівник академік Андрей Мраз). Вже наступного року вона вирішила змінити науковий профіль і темою своєї кандидатської дисертації обрала життя і творчість Олександра Духновича. Оскільки ні в Братиславі, ні, тим більше, у Пряшеві, не було відповідного керівника такої праці, Олену Михайлівну було направлено у Прагу, де її науковою підготовкою зайнялися: проф. Юліус Доланський та доц. Іван Панькевич. З того часу життя і творчість О. Духновича стали домінантою її наукових зацікавлень.

Аспірантський період був для неї надзвичайно важким. На невеличку стипендію їй доводилось майже щомісяця (а інколи і частіше) їздити на консультації в Братиславу та Прагу. За кордон, де знаходилися основні джерела для її кандидатської дисертації, їй довго не пускали. Навіть у рідне Мукачево, де жили батьки Олени, її пустили лише після 14-річної розлуки з ними – восени 1953 року (після смерті Сталіна). Заборону виїзду за кордон з неї остаточно було знято лише в 1957 році. Правда, їй дозволили виїжджати лише у країни “соціалістичної співдружності”. Спочатку вона побувала в Москві, потім у Києві, Львові, Ужгороді, Берегові. В кожному з цих міст вона зосереджувалася на працю в архівах та бібліотеках. За допомогою місцевих дослідників, з якими вона дуже швидко нав’язала контакти, їй вдалося підняти цілі пласти до того часу невідомих першоджерел. Найбільше матеріалів вона знайшла в рукописному відділі Наукової бібліотеки ім. Стефаника у Львові за допомогою своєї землячки Наталії Шкирпан-Бережної. В Ужгороді вона мала доступ до 40 ящиків необроблених карпатознавчих матеріалів. Чимало нових карпатознавчих матеріалів вона знаходила в архівах Праги. В бібліотеках вона зосереджувалася на закарпатоукраїнську пресу XIX століття. Фотокопіювала та

ексцерпувала не лише матеріали до теми своєї дисертації, але й до майбутніх науково-дослідних тем.

В 1957 році вона серйозно захворіла і понад рік лікувалася. Між часом, умер її керівник Іван Панькевич (в лютому 1958 р.) і їй самотужки довелось завершувати роботу. В 1959 р. на власні кошти вона виїхала в Будапешт. Бездоганне знання угорської мови дозволило їй дуже швидко здобути довір'я угорських карпатознавців, архівних та бібліотечних працівників. В Будапешті на зустріч їй вийшло і чехословацьке посольство, на кошти якого вона могла фотокопіювати все, що вважала потрібним.

Підчас аспірантури (продовженої заради хвороби) із запланованих трьох - на п'ять років) вона збрала багаті, до того часу невідомі матеріали, на підставі яких успішно захистила кандидатську дисертацію і стала науковим працівником Чехословацько-радянського інституту САН в Братиславі. Передбачалось, що цей інститут відкриє у Пряшеві свою філію, однак після пряшівської наукової конференції про чехословацько-українські взаємини влітку 1960 р. ця альтернатива упала.

Університет ім. П. Й. Шафарика в Пряшеві

В жовтні 1960 р. Олена Михайлівна поступила на роботу старшим викладачем кафедри української мови і літератури Університету ім. Шафарика в Пряшеві. Викладала українську літературу, спецкурс по закарпатоукраїнській літературі та інші дисципліни. Тут вона габілізувалася на доцента.

В 1966 р. їй було призначено завідуючою Дослідним кабінетом україністики. Будіванню цього науково-дослідного закладу (що виник на базі Кабінету народної словесності, заснованому 1960 році), вона присвятила багато сил та енергії, перетворивши його у найвизначнішу базу наукового дослідження мови, літератури та фольклору українців Закарпаття (головним чином, його пряшівського регіону) та чехословацько-українських культурно-літературних взаємин. ДКУ вона очолювала до відходу на пенсію 1986 року, тобто повних двадцять літ. Спочатку працювала у вченому званні наукового співробітника, від 1969 р. - у званні старшого наукового співробітника, а від 1982 р. - у званні провідного

наукового співробітника. На цей період своєї роботи вона згодом згадувала:

“В 1966 році було при КУМЛ засновано Дослідний кабінет україністики з орієнтацією на вивчення історії культури, літератури, фольклору, діалектів українського населення Словаччини, на чехословацько-українські культурно-літературні взаємини. Мене було призначено його керівником (1966-1984); ... Доклала я усіх зусиль, щоб ДКУ, цей єдиний в Чехословаччині україністичний науковий заклад, сформувався в солідну дослідницьку базу. Крім опублікованих досліджень, які збагатили карпатознавство, вдалось зібрати в ДКУ цінну карпатозначу і взагалі україністичну бібліотеку, в будуванні якої значну допомогу подали мені Наукова бібліотека УжДУ, а також Будапештська Державна бібліотека ім Сечені. В умовах політичної відлиги 60-х років вдалось теж придбати видання західних українських видавництв, які піднесли наукову вагу бібліотеки. За ці контакти в часі т.зв. нормалізації прийшлося мені дорогою поплатитись. Було на мене покладено різні обмеження, крім іншого, партійною постановою було мені заборонено придбати звання професора”⁵.

На хвилях “Празької весни” 1968 року її було призначено керівником наукових аспірантів по спеціальності “теорія літератури” та “історія української літератури”. Крім того, вона була координатором факультетського україністичного проекту “Українці в ЧССР”.

П’ять років (1966-71) під її керівництвом працював і я і можу ствердити, що це був найпродуктивніший період моєї наукової діяльності. Олена Михайлівна багато уваги присвячувала матеріальній розбудові кабінету, його технічному обладнанню, заснуванню архіву, бібліотеки, нав’язуванню контактів з домашніми і закордонними установами, організації наукових конференцій, семінарів, польовим дослідженням, фаховому ростові працівників тощо. Сама була прикладом в роботі. Була вимогливою до себе, але не менш вимогливою й до інших, головним чином, до своїх підлеглих.

Працювати нам тоді доводилось у дуже складних умовах, бо ні тодішнє керівництво кафедри, ні керівництво факультету не сприяли роботі кабінету. Особливо важким був

період після серпня 1968 р., коли внаслідок “чисток” двоє з чотирьох наукових працівників Дослідного кабінету україністики були звільнені з роботи, а сама Олена Михайлівна ледь-ледь утрималася на роботі. Зате вона весь час знаходилася під суворим доглядом органів безпеки. Крайком Комуністичної партії в Кошицях заборонив їй розпочати процес захисту професорської габілітації. Докторську дисертацію їй було запропоновано захищати в Москві під умовою, що її буде подано російською, а для словацьких органів перекладено словацькою мовою. Від такої пропозиції вона категорично відмовилася, вважаючи переклад з української на російську і словацьку зайвою втратою часу та дискримінацією її рідної української мови. До смерті вона залишилася доцентом та кандидатом наук, хоч своїми знаннями та публікованими працями вона перевершувала всіх тодішніх пряшівських карпатознавців з професорськими титулами, здобутими не за науку, а за “політичну ангажованість”.

Та і в тих несприятливих умовах двадцятирічний період праці О. Рудловчак в Дослідному кабінеті україністики був кульмінацією її наукової діяльності.

На пенсії

І після вимушеного відходу на пенсію в 1986 р. її науково-дослідна робота на ділянці карпатознавства не припинялася, а в багатьох випадках ставала ще більш інтенсивною, бо дослідниця була позбавлена педагогічних та адміністративних обов'язків.

Офіційне ставлення до неї рідної Закарпатської України довгі роки було теж крайнє ворожим. 14 років її не пускали навіть на відвідини батьків, вважаючи її “зрадником батьківщини”. У своїй автобіографії вона про це пише:

“Після одруження в лютому 1940 року я переселилась в Братиславу. Мій шлях на Закарпаття перекрили – спочатку Міклош Горті, якого дипломатичне представництво відмовилось видати мені, як дружині службовця радіо, в'їзну візу, – а згодом Й. В. Сталін, який герметично зачинив вхід в Закарпаття. 14 років я не бачила ні рідні, ні рідних Карпат, але зв'язків з рідним краєм не

поривала ніколи. В Словаччині я знайшла мою другу батьківщину, місцевому українському населенню віддала свої знання і сили”⁶.

Її “неофіційні” зв’язки з рідним Закарпаттям завжди були дуже інтенсивними. Після смерті батька (на похорон якого її не пустили) вона забрала до Пряшева маму і дбала про неї майже до самої смерті.

Від студентських років вона утримувала дружні зв’язки з письменником, фольклористом та літературознавцем Петром Лінтуром. Про її співпрацю з проф. В. Микитасем на ниві видання антології “Поети Закарпаття” та першого тому “Творів О. Духновича” буде мова далі. Дуже продуктивною була її співпраця з архімандритом Мукачівського монастиря о. Васи́лієм (Проні́ном), який допоміг її роздобути не один цінний документ з церковної історії Закарпаття. Довгі роки вона утримувала тісні робочі стосунки з Ярославом Штернбергом, Оленою Закривидорогою Ганною Божук, Юрієм Саком, Оленою Почекут, Софією Сорокою, Марією Фуцин, Іваном Чендеєм, Юрієм Шкробинцем, Валерієм Падяком, Володимиром Фединишинцем та рядом інших закарпатців⁷. Всі вони допомагали їй в пошуковій роботі, за що вона їм була до смерті вдячна.

Офіційного визнання її заслуг перед Закарпатською Україною Олені Михайлівні дісталось лише в січні 2001 року, коли її було іменовано Почесним доктором (“Doktor Honoris Causa”) Ужгородського Національного університету⁸, а окремою книжкою видала бібліографію її праць разом з життєписом, автобіографією та іншими додатками⁹.

З того часу на території УжНУ щороку відбуваються наукові семінари під назвою “Рудловчаківські карпатознавчі читання”. На жаль, стан здоров’я вже не дозволив їй брати особисту участь у цих “Читаннях”.

З нагоди 80-ліття з дня народження О. Рудловчак група її закарпатських друзів під керівництвом В. Падяка зняла про неї телевізійний фільм, який з успіхом демонструвало Закарпатське телебачення.

Надмірна працьовитість та життєві негаразди негативно впливали на стан її здоров’я. Великим ударом для неї була

смерть чоловіка Андрія в 1977 та сина Володимира в 2002 роках.

Від смерті чоловіка вона жила одна у своєму будинку в центрі Пряшева, бо обоє її діти працювали в Празі. Інколи брала до себе квартиранку. Кілька років жила у неї вчителька Милада Бренішина. До початку 21 століття була дуже активною пенсіонеркою. Ходила на всі збори пряшівської української громади, брала участь в наукових семінарах і конференціях, виступала в пресі та по радіо, була членом журі на змаганнях читців-декламаторів тощо. Працювала дуже інтенсивно, не знаючи відпочинку, зокрема, над четвертим томом "Творів" О. Духновича.

Останніх два роки вона з хати майже не виходила, хіба що в монастирську каплицю отців Василіанів, яка знаходилася близько її помешкання. Працювала і надалі, користаючись допомогою сусідки пані Матв'якової, яка щодня відвідувала її в останньому часі і ночувала в неї. Після 2005 року Олена Михайлівна часто хворіла, перебувала в лікарні, була оперована на атрофію кишки. Влітку 2007 р. її перевезли в Пенсіон св. Косми і Дам'яна у Пряшеві, що належить Греко-католицької церкви і знаходиться недалеко її житлового будинку. Дома, в лікарні та пенсіоні її часто відвідувала дочка Марія, яка приїжджала до неї з Праги. Частими гостями Олени Михайлівни були її учні та співробітники: Любиця Бабота, Богдана Марець, Анна Галечка, Милада Бренішина, Марія Корба, Микола Мушинка та інші. Час від часу відвідували її гості із Закарпатської України: Володимир Микита (двоюридний брат), Валерій Падяк та інші. Були й "непрошені гості". Двоє з таких "гостей" два роки тому її обікрали за білого дня. Основним засобом її спілкування зі світом була пошта і, зокрема, телефон.

В Пенсіоні св. Косми і Дам'яна вона й віддала душу Богові 16 листопада 2007 року о 23 годині на 89 році життя, прийнявши перед смертю Святі Тайни. 21 листопада греко-католицький похоронний обряд в пряшівському Будинку скорботи виконав священник Кафедрального храму св. Івана Хрестителя. Від імені української громади Пряшівщини та Пряшівського університету з покійною попрощалася

директор Інституту русистики, україністики та славістики філософського факультету Любиця Бабота, яка в останньому часі найбільше піклувалася про неї. 23 листопада її гріб на Ольшанському цвинтарі в Празі (поряд з могилою її сина Володимира) запечатав настоятель Храму св. Климентія о. Василій¹⁰.

Наукова діяльність

Найвизначніші свої праці О. Рудловчак присвятила життю і творчості закарпатських будителів – Олександра Духновича, Юлія Ставровськог-Попрадова, Олександра Павловича, Анатолія Кралицького, Адольфа і Віктора Добрянських, Петра Кузм'яка, Йосифа Рубія та цілого ряду інших. Про кожного з цих діячів вона написала і досі не перевершені праці, побудовані на першоджерельних матеріалах. Слід підкреслити, що ставлення політичних органів до “будителів” (навіть до цього терміну) у 50-х роках, коли розпочались її дослідження цієї теми, було крайнє негативним, бо “будителі” аж ніяк не вміщалися до концепції “соціалістичного виховання трудящих”. Всі вони були священиками або дітьми священиків. Орієнтувалися на царську Росію і “батьку царя”. Всі були ворогами “прогресивних ідей” ХІХ століття. Їх основною метою було національне, не соціальне визволення трудового населення і т.п. Треба було мати неабияку відвагу і мужність, щоб подолати ці політичні стереотипи тим більше, що таке ставлення до закарпатоукраїнської літератури ХІХ століття було і в офіційних радянських органів, на які орієнтувалася чехословацька політика.

Тут треба підкреслити, що головним “мотором”, який гнав її до дослідження цієї

теми (та не лише цієї) був Іван Мацинський. Він після закінчення Вищої політичної школи в Празі приїхав до Пряшева майже в той самий день як і Олена Михайлівна – в лютому 1949 р. і з перших же днів став щирим другом сім'ї Рудловчаків. Завідуючи українською редакцією Словацького педагогічного видавництва, він в рамках тодішніх “п'ятирічок” запланував цілу серію видань з карпатознавства, добився ухвалення цього плану у вищих партійних органах, і некомпромісно гнав людей до його виконання. Це І.

Мацінський накреслив план чотирьохтомного видання творів О. Духновича і підготовку першого тому доручив О. Рудловчак. Над дорученим завданням вона працювала довго й інтенсивно, однак справилася з ним знамените. Щоб оминати рогатки тодішньої цензури, вона поклікала у співавтори свого закарпатського друга Василя Микитася та залучила до співпраці ряд інших науковців Радянської України: Й. Дзензелівського, М. Гриценка, Ф. Науменка, Ю. Сака, А. Патруся-Карпатського та К. Яськова.

Олександр Духнович

Перший том "Творів" О. Духновича ¹¹ містить її понад 150-сторінковий нарис про життя і діяльність цього найвизначнішого діяча закарпатоукраїнської культури ХІХ століття (с. 15-168), всі його на той час відомі й доступні вірші (с. 169-423), драматичні твори (с.627-655), загадки, логогрифи, афоризми, медитації, сентенції та прислів'я (с. 425-475; 543-583). Цілий ряд цих творів було представлено громадськості вперше за їх рукописами, збереженими в архівах або в приватних руках та рідкісних, майже недоступних, публікаціях. Кожен твір опубліковано в його первісній формі із збереженням усіх нюансів мови автора. Угорські, німецькі, латинські та словацькі твори оприлюднено в оригіналі з паралельним перекладом українською літературною мовою. До кожного твору подано детальні коментарії (с. 657-740) з наведенням першого і дальших джерел їх публікації, поясненням незрозумілих слів, маловідомих назв, інколи й варіантів публікованого твору.

Слід підкреслити, що перший том "Творів" О. Духновича вийшов на хвилях "празької весни" 1968 року. Ні раніше, ні пізніше він би не міг появитися в такій формі. Під час політичних "чисток" на початку 70-х років упорядниці дісталося за нього чимало критики. На щастя, вона могла боронитися прихильною рецензією радянського літературознавця Володимира Герасименка, опубліковану в провідному українському журналі "Вітчизна" ¹². За принципами першого тому було опрацьовано і дальші два томи "Творів" О. Духновича.

В третьому томі, який теж вийшов під її редакцією¹³ О. Рудловчак подала блискучий аналіз публіцистики О. Духновича на фоні закарпатоукраїнської журналістики ХІХ ст. (с. 59-108) та факсимільним способом представила читачеві його рідкісні "Місяцослови" на 1850, 1853, 1854 та 1857 роки (с. 113-232). Тут же вона вперше опублікувала цінну працю О. Духновича "О народах крайнянських" з 1848 року (с. 363-380) та дві його автобіографії (с. 391-405).

Визначний закарпатський письменник Іван Чендей, познайомившись з третім томом "Творів" О. Духновича, написав його упорядниці:

"Глибокошановна, дорога Олена Михайлівна! Уклінно вдячний Вам за Вашу велику і ласкаву уважність, що виявилася в тому третьому томі О. В. Духновича, котрого, певно, не було б якби ми не мали Вас з Вашою великою компетентністю і такою ж великою працьовитістю. Видання Духновича при вашій жертовній подвижницькій діяльності стає цілою величною спорудою в нашій культурі, воно належить не тільки нашим сучасникам, але належатиме і віддаленій майбутності.... Я радий, що минули ті недобрі часи, коли набутки нашого регіону підцінювалися, що нині на все погляд зичливий і об'єктивний. Шкода тільки, що багато втрачено, у нас, на Закарпатті, звісно, більше, а ніж на Пряшівщині. Пряшівщина на щастя була завжди мудрішою, дбайливішою і справедливішою. Щастя Вам і великого добра! А головне здоров'я і снаги до праці! Слава Вам і честь!"¹⁴.

До останніх днів свого активного життя вона працювала над четвертим томом "Творів" О. Духновича, який хвороба не дозволила їй завершити повністю. Конче треба видати те, що було нею зроблено над четвертим томом. А зроблено немало.

Пряшівське видання "Творів" О. Духновича викликало похвалене зацікавлення творчістю цього будителя і на Закарпатській Україні, де офіційне ставлення до будителя довго було негативним. Там його було "реабілітовано" лише після проголошення самостійної України, а кращим знавцем творчості О. Духновича було визнано Олену Рудловчак. Саме до неї в 1992 році звернулося ужгородське видавництво "Карпати" з проханням підготувати до друку науково-популярне видання "Творів" О. Духновича. Олена

Михайлівна охоче прийняла цю пропозицію і з честю виконала її.¹⁵ Ужгородське видання "Творів" О. Духновича в її упорядкуванні знайшло вдячних читачів у найвіддаленіших куточках Закарпаття.

В 1965 році за роботу "*Олександр Духнович і його проза*" наукова рада Чехословацько-радянського інституту Словацької академії наук в Братиславі надала Олені Рудловчак звання кандидата філологічних наук.

Олександр Духновичу вона присвятила і цілий ряд ґрунтовних розвідок та науково-популярних статей, публікованих в періодичній пресі та наукових збірниках¹⁶. Ними вона ввела в науковий обіг невідомі факти з життя і діяльності будителя.

З іменем О. Духновича пов'язана і заснована ним "Літературна спілка" ("Заведеніє"), вивченню якої О. Рудловчак присвятила чимало уваги¹⁷. Вона була співорганізатором міжнародної наукової конференції до століття О. Духновича, на якій прочитала головну доповідь¹⁸.

Востаннє Олена Михайлівна повернулася до духновичани 20 червня 2003 року головною доповіддю, зачитаною на міжнародній науковій конференції "*Олександр Духнович і наша сучасність*" у Пряшеві, присвяченій 200-річчю з дня народження будителя. В доповіді під промовистою назвою "*Олександр Духнович та наша сучасність з протоптаного шляху у дальшу творчу путь*" дослідниця вказала на сучасні місцезнаходження рукописів О. Духновича в архівах багатьох міст Європи й Америки: Пряшів, Львів, Перемишль, Ужгород, Мукачево, Берегово, Хуст, Київ, Свидник, Кошиці, Мартін, Прага, Літом'єржіце, Рим, Будапешт, Марія-Повч, Остригом, Відень, Москва, Санкт-Петербург, Одеса, Суми, Америка, Канада. Серед учасників конференції її доповідь викликала справжню сенсацію. Нею доповідачка "висипала" на них справжній град досі невідомих або призабутих фактів, провірених її багаторічними дослідженнями.

Та тривало понад два роки, поки вона здала доповідь до збірника матеріалів конференції. На мої постійні наполягання вона (виходячи із притаманної їй вимогливості до "абсолютної" точності) відповідала, що ще "не все провірено",

“не все дотягнуто до кінця”, ще потрібно “те і те уточнити” тощо. Мої аргументи, що її доповідь затримує вихід збірника матеріалів конференції вона вважала несуттєвими: *“Краще пізно, але точно, як швидко, але з помилками”*, – говорила вона ¹⁹. Врешті-решт доповідь вдалось “вирвати” від Олени Михайлівни співупорядникові збірника Мирославу Сополізі ²⁰.

Доповідь є оригінальним заповітом досвідченого 84-річного науковця молодим дослідникам життя і творчості О. Духновича, але одночасно і своєрідною вказівкою, де і як шукати нові матеріали про будителя. В ній О. Рудловчак дала певні підсумки того, що було досі зроблено на ниві духновичезнавства. В своїй доповіді вона підкреслила загальноукраїнське значення життєвого доробку О. Духновича. Порушила вона й важливе питання з’ясування роду О. Духновича.

Цікаво, що найвизначнішим сучасним дослідником цього питання вона вважає не титулованих професорів чи докторів наук, а в науці майже невідомого молодого інженера-еколога Мирослава Буралья, який, на її думку, *“повністю розкрив родовід Духновича до третього покоління, вивчивши приватні, державні, церковні та інші архіви дома в Словаччині, у сусідів – в Польщі, Угорщині, в Україні. Заглянув також в румунські та чеські сховища першоджерел цієї теми. Результати його пошуків – дивовижні. Розгорнуто ним нову сторінку духновичіани з новітніми відкриттями”* ²¹. Зауважимо, що зі своїм повідомленням про родовід Духновича М. Буральє зі скромності виступив лише в дискусії. Ми це повідомлення (в поширеному вигляді) опублікували в збірнику матеріалів конференції зараз же після головних доповідей ²².

Для учасників вищенаведеної конференції О. Рудловчак опрацювала *“Список тем, пропонуваніх для доповідей та обговорення на конференції”*²³. Цей список охоплює 64 теми, значна частина з яких вимагає монографічного опрацювання. Ним дослідниця задокументувала свою глибоку обізнаність в духновичезнавстві, але одночасно й дала майбутнім дослідникам вказівку на що потрібно звертати увагу, щоб образ О. Духновича був якомога повнішим.

Інші будителі

Про соратника О. Духновича – *Олександра Павловича О. Рудловчак* окрему книжку не написала, однак присвятила йому цілий ряд солідних наукових розвідок та окремі розділи в нею упорядкованих хрестоматіях. Для колективів народної художньої самодіяльності вона підготувала окремий репертуарний збірник із творів “маковицького солов’я”²⁴. Про рукописну спадщину О. Павловича, що зберігається в архівах Львова і Берегова вона поінформувала читачів у статті “*Три рукописні збірки О. Павловича*”²⁵. На науковій конференції “*Олександр Павлович і наша сучасність*”, що відбулася в 1979 р. з нагоди 160 роковин з дня народження поета, вона зачитала головну доповідь²⁶.

Окремий репертуарний збірник О. Рудловчак присвятила і третьому з кагорти закарпатських будителів – *Анаталію Кралицькому*²⁷. Крім власної вступної статті вона тут подала свою інсценізацію весільних обрядів, записаних А. Кралицьким в 60-х роках ХІХ ст. “*Весілля на Лабіриціні*” (з мелодіями весільних пісень Ю. Костюка), п’єсу Йолани Голенди, написану на мотиви повісті А. Кралицького “*Князь Лаборець*” та інші матеріали.

Дальшим будителем, про якого О. Рудловчак написала окрему книжку був *Юлій Ставровський-Попрадов*²⁸. Книжка відкривається 50-сторінковою вступною розвідкою про життєвий шлях письменника, за якою подано кращі зразки його поезії та прози у перекладах та переспівах на українську мову Ю. Шкробинця та В. Фединишинця. Майже до кожного твору авторка подала солідні коментарії. 140-ліття з дня народження письменника вона привітала ювілейною статтею “*Поет що жагуче любив свою Вітчизну*”²⁹.

Окреме місце в науковій спадщині Олени Рудловчак займає стаття про педагога, громадського та культурного діяча *Петра Кузм’яка*, близького друга О. Духновича, який в 1854 році переселився із Пряшівщини в Руський Керестур в Сербії, де 1900 р. й помер, залишивши після себе надзвичайно добру пам’ять. Войводянські русини вважають його основоположником своєї літератури. В Руському Керестурі йому побудовано пам’ятник. Його іменем названо тамтешню

гімназію, в якій знаходиться музейна кімната, присвячена його життю і діяльності в Руському Керестурі.

Упорядники *“Антології поезії бачванско-сримских руских писательох”* (Руський Керестур, 1963) Михал Ковач, Дюра Латяк та Дюра Папгаргаї вірші П. Кузм'яка (первісно опубліковані в збірнику *“Руський соловей”* М. Врабеля; 1890) поклали на перше місце однак в біографічній довідці про нього написали: *“Петро Кузм'як родзени 1816 року. З якеї фамелії походзи, дзе ше школовал, у хторих местох служел – у наших жридох не мож найсц. Знаме лем же ше вон явля як перши поета у нашим народзе”*³⁰.

Ця заява спонукнула Олену Михайлівну зайнятися дослідженням *“докерестурської”* біографії цього на Закарпатті (Горниці) майже забутого поета. В 1965 р. вона залучила вірші Петра Кузм'яка до антології *“Поети Закарпаття”*, однак про його біографію змушена була констатувати: *“Петро Кузм'як – один із збирачів фольклору, що писав і поезії... Ближчих відомостей про нього немає”*³¹.

В 1977 р. в ж. *“Дукля”* вона опублікувала статтю про Петра Кузм'яка *“З ліхтарем у минуле”*³², в якій, посилаючись на рідкісну статтю Є. Фенцика в ужгородському *“Листку”* (1903, № 9) подала доволі обширну біографію поета. Він народився 1816 року в селі Фольварк (нині Страняни) Старолюбовнянського округу в селянській сім'ї, а вчився у гімназіях Подолинця та Дебреціна. Бездоганно володів латинською та угорською мовами. Щоб безплатно здобути вищу освіту, вступив у Мукачівський, пізніше у Марія-Повчанський монастир. Педагогічну освіту здобув на *“півдоучительських”* курсах в Ужгороді під керівництвом відомого музиканта К. Матезонського. Незносні умови життя в Мукачівському монастирі змусили молодого монаха втекти з нього. Учителював у Шамброні та Якуб'янах. Угорську революцію 1848 року він щиро привітав, за що пізніше був арештований. Його вірші на підтримку угорської революції (*“Прилетіла зозуленька”* та *“Співай жаворонку”*) були дуже популярні, і, покладені на музику, поширювалися як народні пісні. Щоб уникнути репресіям за свої вільнодумні погляди він *“втїк”* до своїх краєнів у Руський Керестур. *“В 1854 році, –*

пише О. Рудловчак, – *темешварська шкільна дирекція іменувала його вчителем бачкерестурським*". На посаді півцеучителя в Руському Керестурі він працював до відходу на пенсію в 1892 році – 46 років. Умер там же 13 січня 1900 року ³³. Своєю статтею О. Рудловчак збагатила наші відомості про визначного діяча закарпатоукраїнської та бачваноруської культури. Її скорочений варіант появився теж угорською мовою ³⁴.

О. Рудловчак належить і відкриття майже невідомого публіциста, етнографа та громадського діяча *Йосифа Рубія* (1838-1919), молодшого соратника О. Духновича ³⁵. Його біографію вона написала на основі рукописного архіву М. Раєвського. Народився він у Східній Словаччині, вчився в Ужгородській гімназії та духовній семінарії, Віденському університеті. З 1862 р. викладав грецьку та латинську мову у Пряшівській гімназії, а через М. Раєвського утримував ділові контакти з Московським слов'янським комітетом. Публікував цінні статті з історії, фольклору, етнографії та мови. До найцінніших належить монографія *"Історія Пряшівської гімназії в 1673-1890 роках"* (Пряшів, 1890). Досі не вивченим є його архів, що зберігається у Пряшівському краєзнавчому музеї.

Подібну розвідку О. Рудловчак написала і про майже забутого російського популяризатора творів О. Духновича *Костянтина Кустодієва* (1838-1875) ³⁶ настоятеля російського православного храму в Пешті, дослідника минулого Закарпаття, який видав перші два томи повного зібрання творів О. Духновича та переклав з латинської на російську мову його *"Історію Пряшівської єпархії"*. І цю свою працю вона написала на основі архівних матеріалів, на цілий ряд з яких вона звернула увагу вперше. Із статті виходить, що К. Кустодієв живучи в Будапешті, утримував особисті стосунки з О. Павловичам (якого відвідав у Свиднику), Ю. Ставровським-Попрадовим, Е. Грабарем та багатьма іншими закарпатцями.

Заслугою О. Рудловчак було повернено із забуття й ім'я єпископа Пряшівської греко-католицької єпархії *Йосифа Гаганца* – визначного церковного та культурно-освітнього діяча, співзасновника цілого ряду церковних та національно-освітніх установ на Пряшівщині. Про нього та ним засновані

товариства О. Рудловчак опублікувала ґрунтовну студію, опубліковану в сімох продовженнях на сторінках “Дуклі”³⁷. В ній вона подала не лише досі найповнішу біографію єпископа, але на конкретних фактах освітлила його внесок у заснування “Літературного заведенія Пряшівського” (Пряшів, 1850-1853), “Товариства св. Йоана Хрестителя” (Ужгород, 1862-1945) та “Товариства Андрія Первозваного” (60-70 роки ХІХ ст.).

Цінними є її розвідки про Василя Довговича, дві автобіографії якого вона переклала з угорської на українську мову³⁸, Михайла Лучкая³⁹, Івана Дулишковича⁴⁰, Віктора Добрянського⁴¹, Миколу Нодя⁴², Олексу Приходька⁴³, Євгена Науменка⁴⁴ та цілого ряду інших діячів Закарпаття.

Букварі

Новим словом в історії педагогіки закарпатських українців була розвідка О. Рудловчак “З історії наших букварів кінця ХVІІІ – початку ХХ ст.”⁴⁵. Вона встановила, що перший буквар для русинів Угорщини церковнослов’янськими літерами був опублікований в Трнаві 1699 року⁴⁶. Його автором вважають єпископа Йосифа де Камеліса. В ХVІІІ ст., наперекір урядовій забороні, на Закарпатті таємно поширювалися букварі завозувані з Росії. Щоб елімінувати ввіз російських “схизматичних” книжок, Марія Тереза дала ліценцію К. Курцбеку на видавання церковнослов’янських книжок в друкарні Будинського університету. Серед перших 1770 року вийшов “Буквар” єпископа І. Брадача, в якому церковна цензура знайшла “схизму” і весь тираж з наказу М. Терезії було сконфісковано і спалено. Третій “Буквар” витримав три видання (1797, 1815, 1844), четвертий вийшов у Будині 1825 і був спільним для сербів і закарпатських українців. Дорослому населенню був призначений буквар-молитовник І. Фогорошія (1831), однак найпоширенішим букварем закарпатських українців була “Книжниця читальная для начинающих” О. Духновича, яка витримала три видання (1847, 1850, 1852). Після неї вийшли букварі А. Поповича, П. Генція, Л. Чопея, М. Врабеля та інших авторів, однак жоден з них не досяг рівня букваря О. Духновича.

Своєю розвідкою О. Рудловчак переконливо довела, що закарпатська освіта ХVІІІ – ХІХ ст. анітрохи не уступала перед

освітою інших слов'янських народів Австро-Угорщини, а деякі з них значно перевершувала.

Хрестоматії літератури Закарпаття

На окрему увагу заслуговують три хрестоматії закарпатоукраїнської літератури XIX-XX ст. Олени Рудловчак, призначені не лише студентам-філологам, але й учням середніх шкіл та широкій громадськості.

Першу під назвою *“Хрестоматія нової закарпатськоукраїнської літератури другої половини XIX століття”* вона упорядкувала у співавторстві з Юрієм Бачею за співучасті В. Микитася та П. Лінтура ⁴⁷. Вона містить добірки творів Олександра Духновича, Олександра Павловича, Анатолія Кралицького, Івана Даниловича-Коритнянського, Олександра Митрака, Євгена Фенцика, Івана Сильвая та Юлія Ставровського-Попрадова.

Другу хрестоматію О. Рудловчак видала вже самостійно в двох частинах. Перша частина ⁴⁸ містить, головним чином, твори закарпатських письменників *“додухновичевського”* періоду: Петра Лодія, Арсенія Коцака, Івана Пастелія, Григорія Тарковича, Андрія Вальковського, Івана Ріпи, Василя Довговича, Михайла Лучкая, Петра Кузм'яка, Миколи Нодя, Івана Вислоцького, авторів альманаху *“Літературної спілки Пряшівської”* та інших. З письменників другої половини XIX ст. тут подано твори Олександра Духновича та Олександра Павловича. Друге значно перероблене видання першої частини хрестоматії вийшло вже після скасування комуністичної цензури – в 1990 році ⁴⁹.

В другій частині хрестоматії ⁵⁰ представлено творчість Анатолія Кралицького, Олександра Митрака, Івана Сильвая, Євгенія Фенцика, Юлія Ставровського-Попрадова, Івана Даниловича-Коритнянського та Григорія Боднара. І тут, як і в двох перших хрестоматіях, про кожного письменника подано коротку але вичерпну біо-біографічну статтю.

Ці три книжки, по суті, поклали на Пряшівщині початок глибшому зацікавленню творчістю закарпатоукраїнських письменників XIX ст. На них виховувалася ціла генерація студентів-україністів Університету ім. П. Й. Шафарика в Пряшеві. Значною популярністю користалися хрестоматії О.

Рудловчак на Закарпатській Україні, де ставлення до цих письменників було аж занадто обережним (якщо не прямо негативним). По суті, ці хрестоматії поставили ґрунт для глибшого вивчення закарпатоукраїнської літератури дорадянського періоду.

Антології

З хрестоматіями безпосередньо пов'язана антологія закарпатоукраїнської поезії *“Поети Закарпаття”*, упорядкована О. Рудловчак разом з професором Ужгородського університету Василем Микитасем⁵¹.

В ній упорядники значно поширили діапазон закарпатоукраїнської поезії, поставивши її початки до XVI століття. Слідуючи за заповітом Івана Франка⁵², вони в основу своєї антології поклали пісню *“Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш?”* із середини XVI ст.⁵³. Подібні анонімні пісні вони знайшли і в рукописних збірниках XVII та XVIII ст. В XVIII ст. відомі вже імена їх авторів (О. Падальський, І. Пастелій, А. Коцак, П. Лодій). З XIX ст. упорядники залучили в антологію вже вірші 29 закарпатських поетів, з першої половини XX ст. – майже двічі стільки – 53. Отже антологія охоплює вірші 86 поетів і кілька анонімних творів. Про кожного автора упорядники подали біографічні довідки та примітки майже до кожного твору (с. 601-642). Антологію поповнили словником застарілих та діалектних слів (с. 643-645).

Подібну антологію під назвою *“Зелений віночок – червоні квіточки”* О. Рудловчак уклала із творів т.зв. “народних” поетів Пряшівщини⁵⁴. До неї вона залучила вірші одинадцятьох авторів, які не володіючи літературною мовою, писали рідною говіркою з внутрішньої потреби покласти на папір свої думки і переживання, часто не маючи уявлення про теорію версифікації. Їх наївна творчість подібна до народної пісні, яка майже завжди була її основним джерелом.

Під редакцією О. Рудловчак вийшов друком збірник *“З минулого і сучасного українців Чехословаччини”*⁵⁵, що містить наукові статті з питань історії, літератури, мови, фольклору та економіки українців Закарпаття.

Література міжвоєнного періоду

Кілька статей вона присвятила закарпатоукраїнській та прашівській літературі міжвоєнного періоду. До найвизначніших належить її розвідка *“Літературні стремління українців Східної Словаччини у 20-30-х роках нашого століття”*⁵⁶, в якій розглянуто художні твори, публіковані окремими книжками або на сторінках тогочасної преси (*“Русское слово”*, *“Голос русского народа”*, *“Слово народа”* та ін.). У східній Словаччині вона нарахувала майже чотири десятки авторів. Наведемо хоча би частину з них: Діонізій Зубрицький (псевдонім Торисин), Дмитро Вислоцький (*“Ваньо Гунянка”*), Іван Кизак, Ірина Невицька, Андрій Чисарик, Іван Байцура, Іван Сможанський, Сигизмунд Боринський, Степан Варзалій, Федір Лазорик, Марія Дуфанець (Михайлівна), Андрій Няхай, Микола Горняк (Коля Лабірчанин), Алексій Фаринич (Альоша Маковичанин), Іван Вавринчик, Петро Кучечка, Іван Киндя, Іван Новак, Йосиф Кизак, Степан Гойдич, Федір Ройкович та ін. Їх твори були здебільшого низького художнього рівня. Оскільки йшлося про рідкісні першоджерела їх публікацій, авторка значну частину творів піддала художньому аналізу. Як і раніше В. Бирчак вона не вважала ці твори літературою в прямому розумінні цього слова, а лише літературними стремліннями. Значна частина з них вже в часі їх виникнення була анахронізмом. З художнього боку вони значно відставали від закарпатоукраїнської літератури. Їх найбільшим недоліком авторка вважала відірваність від рідних коренів та загальноукраїнської культури.

З письменників міжвоєнного періоду вона найбільше уваги присвятила *Ірині Невицькій*⁵⁷, *Марійці Підгірянці*⁵⁸ та *Федору Лазорику*⁵⁹.

Літературознавство післявоєнного періоду

Для IX Міжнародного з'їзду славистів, що відбувся в Києві влітку 1983 року О. Рудловчак написала ґрунтовну доповідь про розвиток україністики, головним чином, літературознавства та фольклористики в Словаччині у післявоєнний період⁶⁰. В ній вона детально розглянула наукові роботи членів кафедри української мови, літератури

та дослідного кабінету україністики Університету ім. П. Шафарика, Музею української культури у Свиднику, українців, що працювали в інститутах Словацької академії наук, в українській редакції Словацького педагогічного видавництва, в редакціях українських часописів тощо. Розповіла про діяльність Наукового товариства при Культурному союзі українських трудящих, про українознавчі наукові конференції, приурочені до різних ювілеїв, перерахувала майже всі українознавчі публікації, назвала десятки імен навіть менш відомих дослідників на ниві українознавства Словаччини. На жаль, політичні обмеження не дозволили їй назвати таких репресованих науковців як Юрій Бача, Орест Зілінський, Павло Мурашко, Йосиф Сірка, Іван Мацинський, Йосиф Шелепець, Микола Мушинка та ряд інших. (Передостанні двоє згадані лише як перекладачі). Наперекір політичній “ангажованості” доповідь Олени Рудловчак не потрапила в офіційну делегацію славістів Словаччини на київський конгрес.

Етнографія та фольклористика

Немалі заслуги має Олена Рудловчак і на ділянці фольклористики. Різдвяним звичаям, колядкам та віруванням Закарпаття була присвячена її перша опублікована стаття ⁶¹. Окремими статтями вона відгукувалася на фестивалі народної художньої самодіяльності ⁶² на заснування Ансамблю пісні і танцю ⁶³ тощо.

Перу О. Рудловчак належить перша в закарпатоукраїнському письменстві історія закарпатоукраїнської етнографії та фольклористики XIX – початку XX ст.⁶⁴. В монографії подано ґрунтовний огляд внеску російських, галицьких та, зокрема угорських дослідників у вивчення народної культури найзахіднішої галузки українського народу. Збираючи матеріали для своєї роботи, авторка ґрунтовно вивчила першоджерела, головним чином, угорську пресу та архіви, перш за все, архів Угорського етнографічного товариства. Вона дала в обіг етнологам цілий ряд невідомих фактів. Праця О. Рудловчак стала несподіванкою зокрема для угорських етнологів. Патріарх угорської етнології Бела Гунда присвятив їй дуже позитивну

рецензію ⁶⁵, запропонувавши перевидати її угорською мовою. Вона і справді появилася угорською мовою окремою книжкою ⁶⁶.

Значним внеском у фольклористику є ґрунтовні розвідки О. Рудловчак про першоджерела народних пісень у чотирьохтомнику Якова Головацького *“Народные песни Галицкой и Угорской Руси”* ⁶⁷. В архівах Львова, головним чином, в рукописному архіві Львівської національної бібліотеки ім. В. Стефаника, вона виявила 13 рукописних збірників пісень Закарпаття, висланих Я. Головацькому в середині ХІХ ст. його кореспондентами. Він опублікував лише частину з них, причому із значним втручаннями в їх мову, інколи й у зміст. О. Рудловчак опублікувала ці пісні повністю, подавши пояснювальні примітки майже до кожного тексту. Таким чином, вона увела у фольклористику понад сотню невідомих пісень в їх первісному звучанні ⁶⁸.

Журналістика

Дальшим полем наукових інтересів О. Рудловчак була історія Закарпатської журналістики ХІХ-ХХ ст. На цю тему вона опублікувала кілька розвідок, написаних на основі вивчення першоджерельної періодики та архівних матеріалів. Першу статтю *“До питань журналістики в українців Східної Словаччини”* вона опублікувала в ж. *“Дукля”* 1962 року ⁶⁹. В ній вона розглянула урядові газети *“Nasze Otczesztvo”* (1916-1919) та *“Eperjes”* (1913-1917), що виходили у Пряшеві народнорозмовною мовою в угорській транскрипції з метою посиленої мадяризації русинів Угорщини.

На неї нав'язувала стаття *“Шляхами журналістики ХІХ століття”* опублікована у 1966 році ⁷⁰. В ній авторка піддала аналізу закарпатські часописи *“Свѣт”*, *“Новый свѣт”*, *“Карпати”*, *“Сова”* та *“Недѣля”*. Наступного року вона подібним способом проаналізувала першу закарпатську педагогічну газету *“Учитель”* ⁷¹. В 1968 році написала статтю про перший закарпатський молодіжний журнал *“Русская молодежь”* ⁷²; в 1970 р. – про газету *“Сова”* ⁷³; в 1977 р. – про газету *“Веселка”* ⁷⁴, в 1978 – про альманах О. Духновича *“Поздравление Русинів”* ⁷⁵, в 1982 – про журнал *“Дукля”* ⁷⁶, в 1984 р. – про часописи *“Карпатська правда”*, *“Правда”*, *“Працююча*

молодь", "Наша земля", "Голос молоді", "Карпатський пролетар", "Карпатська іскра", "Заря", "Поступ" та календарі ⁷⁷; в 1985 р. – про г. "Свѣт" ⁷⁸, "1990 – про газету "Слово народа" ⁷⁹, "Вѣстник" ⁸⁰ та "Заря галицьку" ⁸¹; в 1991 р. – про "Газету для народных учителей" ⁸², в 1996 р. про – "Церковну газету" і "Церковний вѣстник" ⁸³. В 1980 р. в ж. "Дукля" вона опублікувала цікаві "Роздуми над нашою журналістикою" ⁸⁴, яка є, по суті оглядом історії українського друкованого слова закарпатських українців до 30-років ХХ століття.

Певним узагальненням доробку О. Рудловчак на ділянці дослідження історії закарпатоукраїнської журналістики є її розвідка "Шляхами слова", опублікована як післямова до збірника "Пером і словом" ⁸⁵. В ній вона розглянула майже всі періодичні видання, що виходили на Закарпатській Україні і Пряшівщині від 1850 року ("Вѣстник для Русинів Австрійської державы"), по 1970 рік ("Нове життя", "Дружно вперед", "Дукля").

Радіо

З історією журналістики безпосередньо пов'язані і праці О. Рудловчак про історію українського радіомовлення в колишній Чехословаччині. Ця тема їй була особливо близькою, оскільки вона працювала в українській (карпаторуській) студії Чехословацького радіо майже від самого початку, а її чоловік Андрій Рудловчак був її засновником. Отже вона знала історію радіостудії краще, ніж хто інший. До 30-річчя Пряшівської української радіостудії 1964 року вона написала розвідку "Часи боротьби, роки закладки фундаменту" ⁸⁶. В ній авторка головну увагу зосередила на справі переміщення української радіостудії з Братислави у Пряшів 1948 року, яку вона добре знала з власного досвіду. Свою статтю вона закінчила словами: "30 років студії – це вже історія. Слід би взятись за опрацювання цієї історії. Треба би створити базу, для зосередження та збереження документів, розпочати роботу по вивченню архівних матеріалів та інших джерел, здійснити запис спогадів живих творців та свідків цієї історії і, нарешті, дати поштовх для написання серйозної, вичерпної монографії" ⁸⁷.

За виконання цього важкого проекту взялася сама Олена Михайлівна, бо ніхто інший не знав історію української

радіостудії так добре, як вона. На науковому семінарі з приводу 50-річчя українського радіомовлення в Пряшеві 30 листопада 1984 року вона зачитала головну доповідь про складний шлях цього радіомовлення⁸⁸, скорочену версію якої в перекладі Б. Зілінського на чеську мову було опубліковано в празькому журналі *“Rozhlasová práce”*⁸⁹.

В тому ж 1984 році О. Рудловчак підготувала до друку книжку *“50 років українського радіомовлення в Чехословаччині”*⁹⁰, в основу якого поклала ґрунтовний нарис про історію українського радіомовлення (с. 19-100; співавтор Андрій Ковач), заснованого 1 грудня 1934 року. Його першим редактором, а до року 1960 – незмінним директором (пізніше – до самої смерті – знов редактором) був чоловік Олени Михайлівни – Андрій Рудловчак. При його безпосередній участі радіомовлення виросло в солідний засіб масової інформації, який в 1984 році, крім директора і його заступника, нараховував тринадцять редакторів, двох режисерів, одного диктора, двох економістів, п'ять адміністративних працівників, п'ять звукотехніків, одного ремонтника, двох шоферів, чотирьох вартових та одну прибиральницю. Разом 38 людей⁹¹.

В другій частині збірника О. Рудловчак помістила спогади дев'ятнадцяти колишніх штатних або позаштатних співпрацівників радіомовлення (с. 103-157). Цією книгою вона з честю виконала програму накреслену двадцять років тому⁹².

Востаннє до теми історії української студії Словацького радіомовлення О. Рудловчак повернулася з нагоди її 65 річного ювілею – в 1999 році розвідкою *“Щастя тобі заслужений ювілянте!”*⁹³. Тут вона розподілила історію студії на чотири періоди: кошицький (1934-1938), празький (1938-1939), братиславський (1941-1948) та пряшівський (після 1948 року). Кожен період вона піддала ґрунтовному аналізу, назвавши поіменно десятки співробітників кожного періоду, які у важких умовах майже щодня на хвилях радіо зверталися до своїх слухачів їх мовою. Свій нарис вона закінчила на песимістичній ноті: *“Зараз, однак, не буря, а ураган несеться на наше радіомовлення, розбурхані хвилі женуть його корабель на скали... Смертельна небезпека повисла над ним... Не дай Бог, щоб*

злота людська і сліпа нерозважність звершила над ним свій вбивчий намір! Розиматоване тіло – не життя, а вмирання і смерть... З любов'ю і самовідданим трудом та боротьбою попередніх поколінь побудоване має у своє славне шістдесятип'ятиліття зійти в могилу? Або стати жалюгідним калікою? Дай, Боже, гробокопачам хоч крихітки тієї любові, яку мали в серці будівники СЛАВНОГО ЮВІЛЯРА!⁹⁴.

На превеликий жаль, побоювання Олени Михайлівни були не безпідставні. Вже через рік пряшівську радіостудію було ліквідовано, а її залишки переведено в Кошиці. Вона це дуже важко переживала.

Театр

Дальшим полем наукових зацікавлень О. Рудловчак була історія Українського національного театру в Пряшеві, за якою вона слідувала від його заснування в 1946 року до останніх днів і писала рецензії на багато вистав театру: *“Весілля з приданим”* М. Дяконова, *“Украдене щастя”* І. Франка, *“Веселка”* М. Зарудного, *“Неспокійна старість”* Л. Рахманова, *“Джокер”* Л. Філана, *“Мільйон за усмішку”* А. Сафронова, *“Антигону”* П. Карваша, *“Головний бубнар”* О. Духновича, *“Естер”* Є. Бісс, *“Незакінчений епізод”* В. Гайного, *“Нерівний бій”* В. Розова, *“Вірю в тебе”* В. Коростильова та інші⁹⁵.

З нагоди 25-річчя заснування Українського національного театру в Пряшеві 1971 року вона написала розвідку про його історію *“До вершин”*, яка увійшла до ювілейного збірника *“Українському народному театру – 25”* (упорядник Й. Фельбаба)⁹⁶. Як і інші праці О. Рудловчак, і ця написана на основі глибокого вивчення архівних джерел, преси, власних спостережень над розвитком театру, але й результатів соціологічного дослідження проведеного Братиславським дослідним інститутом культури на основі 995 анкет. Це дослідження довело, що популярність УНТ серед населення є вищою, ніж популярність словацьких театрів. Авторка підрахувала, що за 25 років УНТ поставив 162 прем'єри (всі вони наведені в хронологічному порядку)⁹⁷, які витримали 4500 репріз. Їх дома і за кордоном бачило понад мільйон глядачів⁹⁸. Чимало уваги вона присвятила предісторії театру. Його основи авторка бачила в народних обрядових грах та

п'єсах аматорських театральних груп, зачинателем яких вона вважала О. Духновича та його п'єси "Добродітель превyšшаєт богатство" і "Головний бубнар". У заснуванні професіонального Українського національного театру в Пряшеві 1946 року вона великі заслуги приписувала Івану Груцю-Дуді та Юрію Шерегію. Аналітично-синтетична розвідка О. Рудловчак стала основою всіх дальших праць про історію театру. Зміну назви і профілю Українського національного театру та перехід його драматургії на антиукраїнські позиції вона дуже важко переживала.

З історією театру пов'язаний і ґрунтовний розділ О. Рудловчак "Драма" в колективній книзі "Література чехословацьких українців" (упорядник Орест Зілінський)⁹⁹. В нарисі розглянуто драматичну творчість українських письменників Пряшівщини від другої половини 40-х по 60-і роки ХХ століття. Цій темі присвячена і її розвідка "До розвитку української драми в ЧССР", опублікована в братиславському збірнику подібного характеру¹⁰⁰.

Регіональна історія

Помітним є внесок О. Рудловчак в регіональну історію українців Східної Словаччини. В цьому відношенні характерним для неї є цикл 22 статей про історію Меджилабірського регіону "Живе і жити хоче руський і бистрий Лаборець" публікований на сторінках "Нового життя" в 1987-88 роках¹⁰¹. Цикл заслуговує на те, щоб його видати окремою книжкою. Цінні статті вона присвятила історії сіл Орябина¹⁰², Стащин¹⁰³, Остурня¹⁰⁴ та ряду інших.

Міжетнічні взаємини

Важливе місце в науковому доробку Олени Рудловчак займають праці про чехословацько-українські та чехословацько-російські взаємини. Вже в першій з них "Дружба чехів, словаків і закарпатських українців в радянській літературі"¹⁰⁵ вона засвідчила глибоку обізнаність з російською та українською літературою після 1918 року. Детальніше вона зупинилася на творах С. Скляренка, М. Тевельова, В. Сафонова, І. Євсєєва, Л. Забашти, М. Шаповала, П. Угляренка, К. Лустига, В. Попа, П. Лісового та інших.

В згадуваній вже статті “До питань історії зв’язків українців Східної Словаччини з Росією у ХІХ столітті”¹⁰⁶ вона розповіла про стосунки пряшівського учителя, народознавця та громадського діяча Йосифа Рубія з російськими слов’янофілами. В додатку навела невідомий лист Й. Рубія до М. Раєвського і три його листи до А. Петрушевича.

Цінною є її розвідка про шляхи проникання російської преси на Закарпаття різними таємними каналами і участь в них закарпатських діячів культури¹⁰⁷.

Активну участь вона брала у підготовці до друку документів із архіву російського слов’янофіла М. Раєвського, головним чином, в опрацюванні україномовних документів та гасел для словника і реєстру¹⁰⁸.

Окрему розвідку вона присвятила відображенню теми Словацького національного повстання та антифашистського руху опору в радянській і чехословацькій літературах¹⁰⁹.

Статті для енциклопедій

Науковий профіль О. Рудловчак не був би повним, якби я не згадав її кропітку працю у справі підготовки до друку гасел для енциклопедичних довідників. В рубриці “Матеріали до Словника культури українців Чехословаччини” (“Дукля”, 1988-91) вона опублікувала понад двадцять статей (Боднар, Бонкало, Вавринчик, “Вїстник”, Гаганець, “Газета для народних учителів”, Данилович-Коритнянський, Дулишкович, “Зоря Галицька”, Керечинська-Мондок, Кизак, Климпотюк, Лихварчик, Митрак, Невіцька, Нодь, Пагиря, Повчій, Рішко, “Семейная бібліотека”, Федор та ін.) Упорядник “Краєзнавчого словника русинів-українців Пряшівщини” Ф. Ковач (Пряшів, 1999) значну частину з них (як і матеріали інших авторів) використав у своєму виданні без наведення джерела, підписавши відповідні статті своїм криптонімом. О. Рудловчак таким поступком була крайнє незадоволена, вважаючи його неетичним.

П’ятнадцять статей (Balud’ánský, Bradač, Čurgovič, Dobriansky A., Dobriansky V., Hodinka, Juhasevič, Kurtiak, Literaturnoje zavedeni-je, Lodij, Pastelij, Pavlovič, Ripa, Stavorovský, Šuhajda) вона анонімно опублікувала в довіднику “Encyklopédia Slovenska”¹¹⁰.

В довіднику М. Шкурли “Політичні та культурні ювілеї 1975” нею підписані статті: “Аїстник, Гойда, Данилович-

Коритнянський, Зубрицький, Кимак, Кусько, "Листок", "Литературное заведение пряшевское", Молчаній, "Поздравление русинов на год 1850", Потушняк, Раковський, Стрипський, Сухий, Федорович.

Кожен, хто мав справу з виготовленням статей для енциклопедичних довідників знає, яка це кропітка і виснажлива праця. Автор (часто навіть не підписаний) на обмеженому просторі повинен дати максимальну інформацію про людину, установу чи подію. Інколи цілими днями він шукає конкретну дату (найчастіше дату народження і смерті), назву праці, ювілейну статтю, некролог тощо. А врешті-решт результати його довготривалих пошуків займають в енциклопедичній статті один або кілька рядків. Олена Михайлівна була в цьому відношенні надзвичайно скрупульозною. Вона не випустила з рук статті, не провіривши і той найдрібніший факт на підставі першоджерел.

Підсумки життєвого шляху

Певним резюме життєвого доробку О. Рудловчак була її книга *"Біля джерел сучасності"*¹¹¹. Книга містить передруки чотирнадцятиох кращих наукових розвідок О. Рудловчак з літературознавства, закарпатсько-російських взаємин, фольклористики, педагогіки, журналістики, театрознавства та радіомовлення – публікованих в 60-80-х роках ХХ ст. на сторінках пряснівських видань.

Це – її ґрунтовні статті про О. Духновича, Пряснівську літературну спілку, Петра Кузм'яка, Йосифа Рубія, Костянтина Кустодієва, літературу та журналістику Пряснівщини міжвоєнного періоду, історію фольклористики Закарпаття ХІХ ст., закарпатські букварі ХІХ і початку ХХ ст., газети *"Сова"*, *"Карпатська правда"*, *"Український національний театр"* та Українське радіо в Пряшеві.

Майже кожна стаття була авторкою ґрунтовно перероблена і поповнена багатими коментаріями. В кінці книги подано іменний та географічний покажчик.

Висновки

Олена Михайлівна Рудловчак умерла на 89 році життя, залишивши після себе понад три сотні публікованих праць,

головним чином, з карпатознавства: про літературу, історію, культуру, фольклор, журналістику, театр та інші ділянки науки. Майже кожна з них приносить нові, досі невідомі або давно забуті імена, факти, події. Через всі червоною ниткою проходить ідея патріотизму, щирої любові до свого народу, його мови і культури. Навіть її праці, писані й опубліковані в умовах глибокого тоталітаризму відзначаються діловістю. В них майже немає політичного бласту, так типового для тогочасних "номенклатурних вчених".

Місце, яке залишилось в карпатознавстві після її відходу, важко буде надолужити.

Та залишила вона після себе багату карпатознавчу бібліотеку і ще багатший архів із задуманими або розпочатими працями. Чотири роки тому, на моє запитання *"Чого б Ви ще хотіли досягти у своїй роботі?"* Олена Михайлівна відповіла: *"Коли б сили були, хотілось би хоча би найцінніші архівні матеріали, що лежать в мене, обробити й опублікувати. Але це все лише мрія, реальних підстав для неї немає"* ¹¹².

На жаль, сил вже не було і мрії в дійсність не перетворилися. У вступі до своєї останньої наукової роботи *"Олександр Духнович і наша сучасність"* з того ж 2003 року О. Рудловчак до певної міри дала знати, де б хотіла бачити свій карпатознавчий архів та бібліотеку. Ось що вона там написала: *"Ядро духновичезнавства і взагалі карпатознавства з Пряшівщини, де давня слава повністю вигасає, пересунулось на Україну, точніше, на Закарпаття, зосередившись навколо Ужгородського національного університету"* ¹¹³.

Це свята правда. На Пряшівщині, на превеликий жаль, немає молодого покоління карпатознавців, здібного перевзяти естафету від старшого покоління, яке поволі відходить від активної наукової роботи. Натомість в Ужгородському національному університеті після проголошення самостійності України карпатознавство набрало значного розмаху. Про це свідчить і посилений інтерес до творчості Олени Рудловчак: іменування її Почесним доктором УжНУ, щорічні *"Рудловчаківські читання"*, видання бібліографії її праць та літопису життя, кінофільму про її життя і творчість тощо ¹¹⁴.

Один з кращих знавців життя і творчості О. Рудловчак В. Падяк сказав про неї: *“Олена Рудловчак – ціла епоха у карпатознавстві, що суттєво вплинула на розвиток традиції, заклала основи нових концепцій, нових фундаментальних підходів до літературного руху як безперервного процесу, інших культур, літератур, епох”*¹¹⁵. І він стверджує, що *“незважаючи на матеріальну скруту, сьогоднішній Ужгород поступово перебирає на себе славу провідного наукового центру з гуманітарних наук, яку колись віддав Пряшеву і яка у працьовитих руках О. Рудловчак та нечисельного, але багатого таланти Пряшева не втратилась і підняла карпатознавство на якісно новий рівень”*¹¹⁶.

На мою думку, кращим місцем зберігання архіву та бібліотеки Олени Рудловчак була би Закарпатська обласна універсальна наукова бібліотека. Правда, вирішальне слово тут залишається за спадкоємцями покійної.

Першочерговим завданням після смерті Олени Михайлівни Рудловчак буде завершення підготовки до друку і видання четвертого (а може й п'ятого) тому “Творів” Олександра Духновича. Успішно завершити це завдання у Пряшеві зможуть лише її учні Богдана Марець та Мирослав Ілюк, кілька років які співпрацювали з нею над четвертим томом.

ПРИМІТКИ

* Стаття була написана в 1999 році з нагоди 80-ліття з дня народження О. Рудловчак і зачитана на урочистому засіданні кафедри української мови і літератури Філософського факультету Пряшівського університету, присвяченому її ювілею. В її основу лягла моя розмова з Оленою Михайлівною на її квартирі 11 лютого 1999 року, записана на магнітну плівку. Вперше опубліковано в ж. „Дукля”. 2008. – № 1. – С. 55-77.

¹ Закривидорога О. – Ільченко Л. – Падяк В. Олена Рудловчак. Бібліографія праць та літопис життя. Видається з нагоди присвоєння Олені Михайлівні Рудловчак Почесного доктора наук Ужгородського Національного університету. Видавництво В. Падяка Ужгород, 2001. – С. 114.

- 2 Там само. – С. 115.
- 3 Рудловчак Е. Грамматика русского языка. Ч. 1. Фонетика и морфология. – Братислава, 1948; друге видання: там таки, 1953.
- 4 Литературные планы украинских писателей восточной Словакии в 1953 году // “Дукля”. – 1953. – № 1. – С. 156.
- 5 Закривидорога О. – Ільченко Л. – Падяк В. Олена Рудловчак. – Ужгород, 2001. – С. 117-118. Я від самого початку був секретарем ДКУ. Ще будучи аспірантом Київського університету, я спровадив у його майбутню бібліотеку із Львова понад 700 видань Наукового товариства ім. Шевченка. Після скасування цензури на ввіз книжок із західних країн навесні 1968 року ми спровадили в бібліотеку ДКУ понад дві тисячі видань західної діаспори. В часі “нормалізації” на початку 70-х років ХХ ст. всі ці книжки були вилучені із фондів бібліотеки і замкнені у спеціальне книгосховище Університетської бібліотеки в підвалі студентського гуртожитку. Там їх залило водою від прорваного водопроводу. Непошкодженими залишилася лише незначна частина книжок на верхніх полицях (біля 300 штук). Їх я особисто переніс в бібліотеку науково-дослідного відділу україністики на початку 90-х років.
- 6 Закривидорога О. – Ільченко Л. – Падяк В. Олена Рудловчак. Бібліографія праць та літопис життя. Ужгород, 2001. – С. 115.
- 7 Там само. – С. 119-121.
- 8 Там само. – С. 6-7.
- 9 Там само. – 160 стор.
- 10 Мушинка М. Померла Олена Рудловчак // Нове життя 23. 11. 2007. – Ч. 47-48. – С. 2.
- 11 Духнович О. Твори в 4-х томах. Т. 1. – Упорядники, автори коментарів і словника О. Рудловчак та В. Микитась. – Пряшів, 1968. – 790 стор.
- 12 Герасименко В. Голос срібної сурми // Вітчизна. – 1968. – № 8. – С. 206-208. Передрук під назвою “Зачинатель нової української літератури на Закарпатті” // Дукля. – 1970. – № 1. – С. 52-55, 60.

- ¹³ Духнович О. Твори в 4-х. томах: Т. 3. Упорядкування, вступні нариси, примітки, коментарії та словник О. Рудловчак. – Пряшів, 1989. – 608 с.
- ¹⁴ Закривидорога О. та інші. Олена Рудловчак. – Ужгород, 2001. – С. 138.
- ¹⁵ Духнович О. Твори. Упорядкування і підготовка текстів О. Рудловчак. Вступна стаття Ю. Бачі. Примітки та редакція Д. М. Федаки. – Ужгород, 1993. – 250 стор.
- ¹⁶ Без того щоб вдаватися в аналіз окремих статей О. Рудловчак про Олександра Духновича, наводжу найвизначніші з них: *Десять зупинок на життєвому шляху нашого Будителя*. (Історико-біографічний нарис) // Дружно вперед. – 1990. – № 1-12; 1991. – № 1-7; 1992. – № 1-6.; *3 невідомих рукописів Духновича*. [Про знайдені невідомі листи Духновича до Я. Головацького] // Дукля. – 1958. – № 2. – С. 191-192; *Невідомий твір Олександра Духновича: [Скорочений варіант роботи О. Духновича “О народах Крайнянских”]* // Дукля. – 1958. – № 4. – С. 95-98; П’єса “*Головний тарабанистик*” О. В. Духновича // Дукля. – 1960. – № 1. – С. 94-101; *Творчість і діяльність О. В. Духновича: До 160-річчя з дня народження*. Доповідь зачитана на урочистій академії в Пряшеві та в с. Тополя 27 та 28 квітня 1963 р. // Окремий додаток до “Нового життя”. – 1963. – 18 травня (№ 20). – 16 с. [Співавтор М. Ричалка]; *Син свого народу: Нарис про О. Духновича* // Народний календар 1965. – Пряшів, 1964. – С. 80-83; *До перекладів угорських художніх творів О. Духновича* // Дукля. – 1974. – № 6. – С. 63-67; *Олександр Духнович і Старинська долина: (До твору “О народах крайнянських...”)* // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. № 9. Кн. 2. – Пряшів, 1979. – С. 17-57; *3 епістолярної спадщини Олександра Духновича*. [Листування О. Духновича з М. Ф. Раєвським та І. Головацьким] // Дукля. – 1983. – № 2. – С. 49-63; *Гуманіст, просвітителі і демократ*. (До 125-річчя з дня смерті О. Духновича) // Нове життя. – 1990. – № 13. – С. 6; *Заповіт Олександра Духновича* // Дукля. – 1992. – № 5. – С. 49-53; *Про епістолярій Олександра Духновича* // Благівісник праці. Науковий збірник на пошану академіка Миколи Мушинки. – Ужгород – Пряшів, 1998. – С. 31-42;

Листи О. Духновича до М. Ф. Раєвського // Карпатський край. - Ужгород, 1999. - № 1-3. - С. 57-59. В бібліографічному покажчику О. Закривдороги та кол. "Олександр Духнович - 1803-1865 (Ужгород, 1995) у Олени Рудловчак засвідчено 99 позицій - найбільше з усіх дослідників.

- ¹⁷ Рудловчак О. Пряшівська літературна спілка Духновича і літературні проблеми // *Дукля. - 1965. - № 1. - С. 88-93; № 2. - С. 56-66; № 3. - С. 79-87; № 4. - С. 76-87.*
- ¹⁸ Рудловчак О. Творчий шлях Духновича // *Олександр Духнович: Збірник матеріалів Наукової конференції присвяченої 100-річчю з дня смерті (1865-1965). - Пряшів, 1965. - С. 115-150.*
- ¹⁹ З-за подібних причин О. Рудловчак затримувала й видання четвертого тому "Творів" О. Духновича, який і досі не появився друком.
- ²⁰ Рудловчак О. Олександр Духнович та наша сучасність // *Науковий збірник Музею українсько-руської культури у Свиднику. Т. 23. - Братислава, 2005. - С. 23-28.*
- ²¹ Там само. - С. 28.
- ²² Там само. - С. 33-40.
- ²³ Там само. - С. 19-21.
- ²⁴ Репертуарний збірник. Вип. 2/1984: "Я народу вірним був..." Присвячується 165-річчю з дня народження Олександра Павловича. Уклала О. Рудловчак. - *Пряшів, 1984. - 64 с.*
- ²⁵ Рудловчак О. Три рукописні збірки поета // *Дукля. - 1963. - № 4. - С. 86-91.*
- ²⁶ Рудловчак О. Олександр Павлович і наша сучасність // *Наукові записки КСУТ в ЧССР. - Пряшів, 1982. - № 10. - С. 9-39.*
- ²⁷ Репертуарний збірник. Вип. 4/1984: *Анатолій Федорович Кралицький: 150 років з дня народження. Укладач О. Рудловчак. - Пряшів, 1984. - 64 с.*
- ²⁸ Юлій Іванови Ставровський-Попрадов. Життя, творчість, твори. Вступна розвідка О. Рудловчак // *Науково-популярна бібліотека ЦК КСУТ. - Пряшів, 1984. - № 17. - 208 с.*

- ²⁹ Рудловчак О. Поет, що жагуче любив свою Вітчизну. (До 140-ліття з дня народження Ю. Ставровського-Попрадова) // Народний календар 1990. Пряшів, 1989. – С. 44-46.
- ³⁰ Антологія поезії бачванско-сримских руских писательох. Редакційска колегія; М. Ковач, Д. Латяк, Д. Папгаргаї. – Руски Керестур, 1963. – С. 12.
- ³¹ Поети Закарпаття. Антологія закарпатоукраїнської поезії (XVI ст. – 1945 р.). Підготовка текстів, упорядкування, примітки і вступна стаття В. Микитася та О. Рудловчак. – Пряшів, 1965. – 645 с.
- ³² Рудловчак О. З ліхтарем у минуле. (До біографії П. Кузм'яка) // Дукля. – 1977. – № 1. – С. 52-57.
- ³³ Там само.
- ³⁴ A haladás lelkes hive. (A. Duchnovics kapcsolata p. Kuzmják pedagógussal) // Kaldendárium, 1985. – Uzsgorod, 1984. – 55 old.
- ³⁵ З минулого і сучасного українців Чехословаччини // Педагогічний збірник. – № 3. – Упорядник О. Рудловчак, М. Гиряк. – Пряшів, 1973. – 322 с.
- ³⁶ Рудловчак О. За завісою минулого. Матеріали до взаємин Закарпаття з Росією. (Російський історик Л. Кустодієв та його зв'язки із закарпатськими діячами) // Дукля. – 1970. – № 4. – С. 59-60.
- ³⁷ Рудловчак О. Йосиф Гаганець і чотири товариства закарпатських українців // Дукля. – 1996. – № 2. – С. 41-51; № 3. – С. 40-50; №4. – С. 40-46; № 5. – С. 43-52; № 6. – С. 47-55; 1997. – № 1. – С. 39-47; № 2. – С. 25-33.
- ³⁸ Життя старого Василя Довговича (у віршах) та Автобіографія В. Довговича. З угорської мови переклала О. Рудловчак. // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. – № 10. – Пряшів, 1982. – С. 129-131, 223-226.
- ³⁹ Рудловчак О. Біля витоків багатоводної ріки. До 200-ліття з дня народження Михайла Лучкая // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. № 16. – Пряшів, 1990. – С. 7-27.

- ⁴⁰ Рудловчак О. Дулишкович Іван (Іоани). Закарпатський історик, публіцист і громадський діяч ХІХ ст. // Дукля. - 1990. - № 6. - С. 72-74.
- ⁴¹ Рудловчак О. Справжній слов'янин:[Віктор Добрянський] // Народний календар 1991. - Братислава - Пряшів - Ужгород, 1990. - С. 58-90.
- ⁴² Рудловчак О. Микола Нодь і його спадщина (1819-11.VI.1862) // Дукля. - 1992. - № 6. - С. 48-53.
- ⁴³ Рудловчак О. Він посадив дерево, яке розрослося по всіх закутинах Закарпаття. До ювілею Олекси Приходька (18 жовтня 1887 - 8 лютого 1979) // Дукля. - 1997. - № 6. - С. 50-64.
- ⁴⁴ Рудловчак О. Про автора і його розвідку: [Вступний нарис до розвідки Євгена Наумнека "З життя українських студентів в Братиславі", рукопис якої зберігається в архіві О. Рудловчак] // Дукля. - 1999. - № 4. - С. 40-43; № 5-6. - С. 51-55.
- ⁴⁵ Рудловчак О. З історії наших букварів кінця ХVІІ - Початку ХХ ст. // Школа і життя. - 1979. - № 3 -5. Завжди с. 6-7. Додаток до ж. "Дружно вперед". Передрук: Рудловчак О. Біля джерел сучасності. - Пряшів, 1981. - С. 237-260.
- ⁴⁶ Буквар языка славенська... от Іоанна Андр. Герман. - Трнава, 1699.
- ⁴⁷ Хрестоматія нової закарпатської української літератури. (Друга половина ХІХ століття). Посібник для студентів вищих учбових закладів, учнів старших класів середніх шкіл, учителів та працівників культурно-освітніх установ. Упорядники: Ю. А. Бача, О. М. Рудловчак. - Братислава, 1964. - 282 с.
- ⁴⁸ Хрестоматія закарпатської української літератури ХІХ ст. Ч. 1. Укладач та автор біографічних нарисів О. Рудловчак. - Пряшів, 1976. - 237 с.
- ⁴⁹ Хрестоматія закарпатської української літератури ХІХ століття. Ч. 1. Укладач та автор біографічних нарисів О. Рудловчак. - Друге перероблене і доповнене видання. Пряшів, 1990. - 256 с.

- ⁵⁰ Хрестоматія закарпатської української літератури ХІХ століття. Друга частина. Вступна стаття та біографічні нариси О. Рудловчак. –Пряшів, 1985. – 327 с.
- ⁵¹ Поети Закарпаття. Антологія закарпатоукраїнської поезії (ХVІ ст. – 1945 р.). Підготовка текстів, упорядкування, примітки і вступна стаття В. Микитася та О. Рудловчак. Пряшів, 1965. – 645 с.
- ⁵² Франко І. Студії над українськими народними піснями: Стефан-воєвода. – Іван Франко: Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Т. 42. Фольклористичні праці. – Київ, 1984. – С. 32.
- ⁵³ Про дану пісню і її запис у селі Венеція-Лукив на Пряшівщині було написано багато ґрунтовних наукових статей. Нещодавно було встановлено, що пісню було записано не на Пряшівщині, а в італійській Венеції (Мушинка М. В якій Венеції було записано першу українську пісню? // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. Т. 22. – Пряшів, 2001. – С. 285-300).
- ⁵⁴ Зелений віночок – червоні квіточки: Збірник творів народних поетів Пряшівщини. Упорядкування, автор післямови, біографія авторів та примітки О. Рудловчак. Пряшів, 1965. – 451 с.
- ⁵⁵ З минулого і сучасного українців Чехословаччини. Педагогічний збірник № 3. Упорядник О. Рудловчак, М. Гиряк. Відповідальний редактор О. Рудловчак. – Пряшів, 1973. – 322 с.
- ⁵⁶ Літературні стремління українців Східної Словаччини у 20-30-х роках нашого століття // Жовтень і українська культура. Збірник матеріалів з Міжнародного симпозіуму. Пряшів, 1968. – С. 145-172.
- ⁵⁷ Рудловчак О. Післямова.[Життя і творчість Ірини Невицької] // В кн.: Невицька І. Матвій Куколка. – Пряшів, 1968. – С. 143-153; Її ж: Irena Nevická a začiatky ženského hnutia v Prešove // Prešovské noviny. – 1969. – 24. októbra. – С. 3; Її ж: Невицька Ірина – письменниця, публіцист, громадська діячка // Дукля. – 1988. – № 3. – С. 76-78; Її ж: З творчого доробку Ірини Невицької // Дукля. – 1992. – № 2. – С. 48-57.

- ⁵⁸ Рудловчак О. “Де їх, тії пісеньки, подію?” [До 100-ліття з дня народження Марійки Підгірянки] // Дукля. – 1981. – № 6. – С. 64-73; Її ж: Жінка, що серце і хист віддала дітям. [До 100-ліття з дня народження Марійки Підгірянки] // Школа і життя. – 1981. – № 3. – С. 4-5. (Додаток до ж. “Дружно вперед”, 1981. – № 3); Її ж: “Зіллюся з серцем народу”. До 20-ліття смерті Марійки Підгірянки // Народний календар 1982. Пряшів, 1982. – С. 48-50.
- ⁵⁹ Рудловчак О. Споглядав красу і радість. (Ф. Лазорик у Києві) // Дружно вперед, 1983. – № 4. – С. 20; Федір Лазорик – літературний та театральний критик. Доповідь зачитана на науковій конференції з приводу 70-річчя з дня народження Ф. Лазорика // Наукові записки ЦК КСУТ. – № 12. – Пряшів, 1985. – С. 33-56.
- ⁶⁰ Рудловчак О. Шляхами літературознавчої україністики ССР. З приводу ІХ міжнародного з’їзду славистів в Києві // Дукля. – 1983. – № 6. – С. 41-51.
- ⁶¹ Рудловчак О. Как праздновалось в наших селах Рождество. Колядки, ворожки, народное суеверие // Пряшевица. – 1948. – № 4. – С. 3.
- ⁶² Рудловчак О. Радісні успіхи художньої самодіяльності (Псевдонім: О. Травкіна) // Дружно вперед. – 1953. – № 6. – 19-23; Її ж: Лились пісні, неслась далеко музика... (Свято пісні і танцю українців Чехословаччини у Свиднику) // Дружно вперед. – 1957. – № 12. – С. 10-11.
- ⁶³ Рудловчак О. Український ансамбль пісні і танцю в Меджилабірцях (Псевдонім О. Травкіна) // Дружно вперед. – 1953. – № 9-10. – С. 52-53; Її. Rudlovčáková H. Ukrajinský soubor písní a tanců v Medzilaborcích // Lidová tvořivost. – Praha, 1954. – Č. 1. – S. 13-14.
- ⁶⁴ Рудловчак О. До історії вивчення закарпатоукраїнського фольклору і етнографії в ХІХ та на початку ХХ ст. // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. № 7. – Пряшів, 1976. – С. 337-386.
- ⁶⁵ Gunda B. Szlovákiai Téba // A Miskolci Herman Otto Múzeum közleményei. № 16. – Miskolc, 1977. – S. 164-165.
- ⁶⁶ Rudlovcsak E. A kárpátukrán néprajzkutatás története (1914-ig) // Folklor és etnográfia. № 23. – Debrecen. – 1986. – 95 old.

- ⁶⁷ Рудловчак О. На подорожах з Я. Головацьким (1814-1888) // Дукля. - 1964: - № 4. - С. 79-83.
- ⁶⁸ Рудловчак О. Збірник західноукраїнських народних пісень Я. Головацького і першоджерела вмічених у ньому закарпатоукраїнських пісенних текстів Ч. 1. // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. № 9. Кн. 1. Пряшів, 1980. - С. 83-100; Ї ж: Закарпатоукраїнські фольклористи і їх фольклорні записи 50-60-х років минулого сторіччя в рукописних фондах Якова Головацького. Ч. II. Впорядкування, вступна розвідка, примітки і коментарі О. Рудловчак // Там само. - № 11. - Пряшів, 1983. - С. 183-493.
- ⁶⁹ Рудловчак О. До питань журналістики в українців Східної Словаччини // Дукля. - 1962. - № 3. - С. 64-69.
- ⁷⁰ Рудловчак О. Сторінки нашого минулого: Шляхами журналістики XIX століття // Дружно вперед. - 1966. - №7. - С. 18-19, 31; № 8. - С. 18-19.
- ⁷¹ Рудловчак О. Перший педагогічний часопис. (До століття виходу у світ газети "Учитель") // Школа і життя. - 1967. - № 10. - С. 2-3. Додаток до ж. Дружно вперед. - 1967. - № 6.
- ⁷² Рудловчак О. Наш перший молодіжний журнал. ("Русская молодежь") // Тон. - 1968. - № 1. - С. 1. - Додаток до г. "Нове життя". - 1968. - № 50.
- ⁷³ Рудловчак О. До історії газети "Сова // Дукля. - 1970. - № 1. - С. 69-75.
- ⁷⁴ Рудловчак О. Українська піонерська газета "Веселка" та її місце в журналістиці українців Чехословаччини // Записки Наукового товариства Культурного союзу українських трудящих у ЧССР. № 4-5. Пряшів, 1977. - С. 123-134.
- ⁷⁵ Альманах "Поздравление Русинов на год 1852" і царська цензура // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику № 8. Пряшів, 1978. - С. 97-106.
- ⁷⁶ Тридцятирічний шлях "Дуклі" // Дукля. - 1982. - № 4. - С. 52-54.
- ⁷⁷ Рудловчак О. Українська періодична преса КПЧ та її соратники // Дукля. - 1984. - № 2. - С. 34-50.

- ⁷⁸ Рудловчак О. Газета "Свет" і її попередники. Бібліографія матеріалів "Света"(1867-1871) // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. № 12. – Пряшів, 1985. – С. 83-103.
- ⁷⁹ Рудловчак О. "Слово народа" (1931-1932, Пряшів // Дукля. – 1990. – № 1. – С. 77-78.
- ⁸⁰ Рудловчак О. "В'стник" – газета, яка виходила у Відні у 1850-1866 роках обслуговувала галицьких і закарпатських читачів // Дукля. – 1990. – № 2. – С. 76-78.
- ⁸¹ Рудловчак О. "Зоря Галицька // Дукля. – 1990. – № 4. – С. 76-78.
- ⁸² Рудловчак О. "Газета для народных учителей" // Дукля. – 1991. – № 5-6. – С. 80-84.
- ⁸³ Рудловчак О. Читаючи "Нове життя". ("Церковная газета" і "Церковний вісник") // Нове життя. – 1996. – № 19-20. – С. 5; № 21-22. – С. 5.
- ⁸⁴ Рудловчак О. Роздуми над нашою журналістикою з приводу ювілеїв // Дукля. – 1980. – № 6. – С. 29-36.
- ⁸⁵ Рудловчак О. Шляхами слова... (Післямова) // Пером і словом. З української східнославацької преси (1945-1970). Пряшів, 1972. – С. 247-280.
- ⁸⁶ Рудловчак О. Часи боротьби, роки закладки фундаменту. До 30-ліття Пряшівської української радіостудії. – В кн. "Біля джерел сучасності. – Пряшів, 1981. – С. 347-357; прим. 392-394.
- ⁸⁷ Там само. – С. 357.
- ⁸⁸ Рудловчак О. Звершення, пошуки, завдання // Наукові записки ЦК КСУТ. Пряшів, 1988. – С. 7-28.
- ⁸⁹ Rudlovčáková H. Úspěchy, hledání, úkoly... : Výňatky z hlavního referátu předneseného na vědeckém semináři k 50. výročí vzniku ukrajinského vysílání v Československu. Prešov, 30 listopadu 1984 // Rozhlasová práce. Ročník XII. – Praha, 1988. – Č. 2. – S. 30-49.
- ⁹⁰ 50 років українського радіомовлення в Чехословаччині. Упорядник О. Рудловчак. Автори історичного нарису "На порозі другого півстоліття" О. Рудловчак, А. Ковач. Пряшів, 1984. – 159 с.
- ⁹¹ Там само. – С. 94-100.

- ⁹² Див. прим. ч.
- ⁹³ Рудловчак О. Щастя тобі, заслужений ювілянте! [До ювілею Пряшівської студії українського радіомовлення Словацького радіо // 36. 65-річне радіо. Братислава, 1999. - С. 2-7.
- ⁹⁴ Там само. - С. 7.
- ⁹⁵ Закривидорога О. - Ільченко Л. - Падяк В. Олена Рудловчак. Бібліографія праць та літопис життя. - Ужгород, 2001. - С. 53. (Розділ "Театральні рецензії").
- ⁹⁶ Рудловчак О. До вершини... // 25 УНТ. Ювілейне видання. Пряшів, 1971. - С. 20-87.
- ⁹⁷ Там само. - С. 159-165.
- ⁹⁸ Там само. - С. 85.
- ⁹⁹ Драма. [Один з розділів колективної монографії] // Література чехословацьких українців. Пряшів, 1968. - С. 81-92.
- ¹⁰⁰ Rudlovčáková H. K vývinu ukrajinskej drámy v ČSSR // Ukrajinská literatúra v ČSSR. Bratislava, 1981. - S. 57-76.
- ¹⁰¹ Рудловчак О. "Живе і жити хоче руський і бистрий Лаборець // Нове життя. - 1987. - № 49-51; 1988. - № 1-19 (завжди с. 4).
- ¹⁰² Рудловчак О. Про один ювілей. [З історії списького села Орябини] // Дружно вперед. - 1974. - № 5. - С. 18-19.
- ¹⁰³ Рудловчак О. Стацин стає культурно-освітнім вогнищем // Нове життя. - 1987. - № 44. - С. 4; № 45. - С. 4; № 46. - С. 4. (З нашого минулого).
- ¹⁰⁴ Рудловчак О. У пошуках прадідівських святинь. [З минулого с. Остурні] // Нове життя. - 1991. - № 31. - С. 11
- ¹⁰⁵ Družba Čechov, Slovákov a zakarpatských Ukrajincov v sovietskej literatúre. // Z dejín československo-ukrajinských vzťahov. Slovenské štúdie 1. Bratislava, 1957. - S. 476-501. Український переклад: Дружба чехів, словаків і закарпатських українців в радянській літературі // З історії чехословацько-українських взаємин. - Слов'янські студії I. - Братислава 1959. - С. 518-545.
- ¹⁰⁶ Рудловчак О.: До питань історії зв'язків українців Східної Словаччини з Росією у ХІХ столітті // Дукля. - 1973. - № 6. - С. 60-69, 70-72.

- ¹⁰⁷ Рудловчак О. Шляхи російського друкованого слова до закарпатських українців. Закарпатські кореспонденти російської періодичної преси. 50-70-і роки ХХ ст. Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. № 13. Пряшів, 1988. – С. 7-94.
- ¹⁰⁸ Зарубежные славяне и Россия. Документи архива М. Ф. Раевского. 40-80 годы XIX века. Составители: В. Матула, И. В. Чуркина. – Москва. Наука, 1975. – 576 с.
- ¹⁰⁹ Rudlovčáková H. Téma SNP a protifašistického odboja v sovietskej a československej ukrajinskej dokumentárnej a memoárovej literatúre // Acta facultatis philosophicae Universitatis Šafarikanae: Literárnovedný zborník 5: Slovenské národné povstanie a literatúra. – Bratislava, 1975. – S. 135-151.
- ¹¹⁰ Encyklopédia Slovenska. V 6. zv. – Bratislava, 1977-1982.
- ¹¹¹ Рудловчак О. Біля джерел сучасності. Розвідки, статті, нариси. Упорядник Ф. Ковач. – Пряшів, 1981. – 420 с.
- ¹¹² Мушинка М. Розмови з однодумцями. – Пряшів, 2004. – С. 58.
- ¹¹³ Рудловчак О. Олександр Духнович та наша сучасність // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. Т. 23. – Братислава, 2005. – С. 28.
- ¹¹⁴ Для ілюстрації поваги закарпатців до О. Рудловчак наводжу програму “Других Рудловчаківських читань”, які відбулися 27 грудня 2001 р. в Закарпатській обласній універсальній бібліотеці: І. Падяк В. І. *Слово про вченого Олену Рудловчак*; Дзендзелівський Й. О. *Олена Рудловчак як особистість: спогади*; Закривидорога О. Д. *Наукові здобутки вчених Карпатського краю в оцінці Олени Рудловчак (із листування)*; Ілько В. І. *Спогади про стажування в Кошицькому університеті П. Й. Шафарика*; Данилюк Д.Д. *Олена Рудловчак – визначний карпатознавець*; Хланга О. В. *Деякі питання стилю науково-дослідної роботи О. Рудловчак*; Пагірдя В.В. *Наукова співпраця Олени Рудловчак з дослідниками Мукачівщини*; Туряниця Ю. Д. *Фольклорознавчі здобутки Олени Рудловчак*; Федішинець В. С. *Олена Рудловчак у творчих зв'язках з письменниками Закарпаття: мої спогади*; Туряниця В.В. *Олена Рудловчак – дослідниця журналістики Закарпаття*; Федака П. М. *Олена Рудловчак і розвиток етнографічної науки на Закарпатті*;

Жупанин С. І. *Пам'ятна зустріч з Оленою Рудловчак*; Пальок В. В: *Олена Рудловчак – дослідниця розвитку педагогічної думки на Закарпатті (історія букварів)*. Вірші, присвячені О. Рудловчак, прочитали поети Ю. Керекеш, В. Фединишинець, С. Сорока. II. Презентація книги: Закривидорога О., Ільченко Л., Падяк В. Олена Рудловчак: Бібліографія праць та літопис життя. – Ужгород, 2001.

¹¹⁵ Закривидорога О. – Ільченко Л. – Падяк В. Олена Рудловчак. Ужгород, 2001. – С. 22.

¹¹⁶ Там само. – С. 21.